

ТРИ ЧИНА ИСТЕ ДРАМЕ: ОТИЋИ, ОПСТАТИ И ВРАТИТИ СЕ

РАЗГОВОР СА НЕГОВАНОМ РАЈИЋЕМ

Рођен у Београду, пре 74 године, пише на француском језику и до сада је објавио: роман "Људи-кртице", 1978. (српски превод је 1988. објављен у издању САНУ), "Причање ситароџ џунђала" (књиџу је превео Р. Констаниновић, пребало би да се појави у издању СКЗ), роман "Седам ружа за једну пекарку" (превео Иван Димић за београдски "Рад"), 1988. и збирку прича "Национална робијашка служба" (на српски је превела Љиљана Мајић а објавио 1993. новосадски издавач "Прометей". Последњи роман "Ка другој обали" (1996), Рајићево, до сада најобимније и најамбициозније књижевно дело, садржи два тома: I) Збогом, Београде и II) Луијанање, у српском преводу (Љ. Мајић) већ ширажи свој издавача.

Искористили смо боравак Неђована Рајића (односно Ражика, како то изговарају његове колеге - њисци француског говорног подручја), њисца из Квебека (Канада), у Новом Саду, да сазнамо како се и зашито један београђанин, студент њехнике, отицнуо у емиграцију, с њом и у литераттуру, као своју највећу живојну авантуру.

Последњих година поново су актуелни егзодуси, нове сеобе српског народа, у свим правцима, и из најразличитијих разлога. Помало се заборавља на оне који су у емиграцији већ пола века. Колико дуго нисте били у Југославији?

- Четрдесет и две године нисам био у Југославији и у мом родном граду Београду. Када сам се најзад вратио чинило ми се као да ходам после сопствене смрти. Изгледао сам себи као нека врста фантома, у граду у коме сам некад живео. Имао сам тај утисак да ме се више нико не сећа. У октобру 1988. године, када сам на позив Матије Бећковића дошао на Октобарске сусрете писаца у Београд, ишао сам преко Теразија, увече, око осам сати, како бих присуствовао коктелу тим поводом, и упознавању са писцима који су стигли из иностранства али и домаћим, чуо сам у једном тренутку да ме неко зове по имену. Помислио сам да је то халуцинација. Ипак глас иза мојих леђа био је више него реалан, говорио је: "Него, Него."
Вратио сам се, значи, захваљујући књижевности, која је фантастична авантура у коју сам стицајем околности доспео.

Када сите и зашито отишли из Југославије?

- Југославију сам напустио 8. јула 1946. године, у 16 часова. Можда изгледа мало чудно да се сећам тачно дана и часа, али ако знате да се због илегалног преласка преко границе могао изгубити живот, није ни чудно да такве тренутке увек памтимо. На питање зашто сам напустио земљу, одговор је врло сложен и врло дуг, о томе сам написао књиџу која ће, надам се, бити објављена и на српском језику, у којој описујем атмосферу која је владала на Техничком факултету у Београду. Наравно, могло би се питати зашто други студенти нису напустили земљу. Било их је доста који су је напустили. Сећам се да сам извесна лица виђао у амфитеатру за време часова из Отпорности материјала, које је предавао професор Рашковић, и да сам их поново срео у чекаоници једне установе која је давала стипендије избеглим студентима у Паризу. Грохотом смо се смејали том чину препознавања. Тешко је описати ту атмосферу која је владала, хтео бих само као илустрацију један моменат: то је позивање и форсирање добровољних радова. У априлу 1946. била је велика акција да се студенти јаве добровољно на рад, да уреде травњак пред Техничким факултетом. Ја сам по својој природи увек био бунџија, нисам могао да прихватим ту идеју да нас терају у добровољце. И нисам отишао. И зато се моје име појавило на зидним новинама, са неком ироничном изјавом кобајаги мојом у којој изјављујем да није истина да сам дао највећи број добровољних часова за уређење травњака пред Универзитетом. Међутим, шта се десило. За Празник рада, гомила људи изгазила је траву која се тек појавила. Првог маја увече травњак више није постојао. И то је за мене постала нека врста симбола друштва индоктринираног идеологијом, у којој је и нека врста апсурда, једновремено има ту и нечег сизифовског. Тај елеменат сам унео у мој први кратки роман који се зове "Људи кртице". Наравно, у њему се не спомиње ни Београд, нити било шта друго конкретнo што би допустило могућност да се стекне утисак о добу, или о месту где се та радња дешава.
Такав је био мој стил.

Кажете да сите илегално напустили границу и да је то било скопчано са смртном опасношћу. Како је то изгледало?

- Што се тиче самог преласка границе, ту је било исто нечега симболичног. Препливао сам Муру код Шентиља. Тог дана био је највећи водостај Муре, услед интензивних киша, у последњих десет година.

Замало се нисам удавио. У једном тренутку борбе са таласима прошао ми је кроз главу цео мој живот. Наравно, великом брзином, филмском. Помислио сам на свог оца, јер сам био син јединац. Када сам изашао из муља, налик на фигуру коју је Пигмалион начинио од блата, или на првог човека, Адама, такође направљеног од земље, тако сам и ја крочио на аустријско тле, у своју нову, велику авантуру. О свему томе детаљније пишем у свом најновијем роману "Ка другој обали". После преласка границе настало је лутање од пуних 14 месеци, кроз Аустрију, Италију, до северне Немачке, у близини Хамбурга, велики број авантура, концентрационих логора, затвора, прво у Грацу, затим у Торину, па на Сицилији, у једној тврђави која је била претворена у затвор а коју сам поново посетио 1993. да бих обновио извесне успомене. Кад данас помислим на све то уназад, сматрам да је то била једна авантура, али не само физичка, у основи сматрам да све авантуре у духовном смислу и почињу из неке идеје. Са мном је ту авантуру поделио Миленко Радосављевић, пријатељ коме ћу посветити ту књигу. Ради се, у првом реду, о борби за слободу духа.

Ваши циљ је била Француска. Када сīе се њи-макли шом циљу?

- У Француску сам стигао илегално, 8. октобра 1947. Као што видите био је један доста дуг период од тренутка када сам напустио Југославију до тренутка када сам стигао у Француску. Првих месеци, па чак и првих година, то је био животни врло тежак период. Њега сам описао у књизи "Седам ружа за једну пекарку". Реч је о атмосфери коју је у извесном смислу описао Орвел. Без икаквих средстава, без познанстава и познавања језика, проживео сам у једној институцији која је била нешто боља од Војске спаса. Тражио сам узалудно посао, али да бих добио посао било које врсте, у првом реду мануални посао, требала ми је дозвола за рад, а да бих добио дозволу био ми је потребан посао. Упао сам у један зачарани круг, из кога је било тешко изаћи. Књига описује мој живот на дну, који се ипак завршава једном оптимистичком нотом која произилази из инспирације лепотом и женом. Доцније сам, захваљујући једној стипендији, почео да студирам. И то је био тежак период адаптације. Године су пролазиле. Мој живот, практично, тек од 1956. када сам завршио студије, почео је да личи на неки нормални живот. Имао сам срећу да сам у Француској радио у једној лабораторији за физику, где сам наишао на људе са много разумевања, са којима чак, наравно са онима који су још живи, и данас одржавам везу.

1963. отишао сам у Стразбур, где сам био професор електронике у Техничкој гимназији. 1969.г. сам напустио дефититивно Француску, да бих дошао у Канаду. Испричаћу вам један виц, врло карактеристичан за човека који живи у егзилу. Два човека која за време инвазије Француске беже на југ. Један је чист Француз, а други је Јеврејин. Јеврејин пита Француза где иде. Овај му одговара да иде у Пиринеје, где има рођаке, да се склони док се гужва не среди. А кад је Француз упитао Јеврејина куд он иде, овај му је одго-

ворио да иде у Јужну Америку. Француз му каже да је то јако далеко, а Јеврејин пита: Далеко од чега? Таква је била и моја судбина. Један пријатељ ме је позвао да дођем у Канаду, да су услови за живот много бољи. Ја сам без оклевања распродао све своје ствари, развео се од прве жене и кренуо у нови живот са мојом садашњом женом. Има тренутака који су тешки у животу сваког човека, кад мора да се изврши прекид. Што би се рекло: да се избрише таблица и почне све изнова.

Како сīе дошли на њо да њишеје?

- Ја сам се одувек интересовао за књижевност. Седео сам, како се то каже, увек између две столице: између књижевности и егзактних наука. У егзактним наукама сам пропао, јер сам почео да студирам доцкан, друго - изашао сам из рата, тако да нисам имао ону свежину и интелектуалну расположивост за студије коју су имали Французи и други који су после гимназије одлазили директно на студије математике, физике, техничких наука итд. Долазећи у Француску ја сам се полако напајао француским језиком и заволео сам и његов ритам и његову прецизност а једновремено и поетичку страну. Они који су у првом тренутку највише утицали на мене били су несумњиво Ками и Сент Егзипери, исто тако Франсоа Моријак, или Андре Жид. До те речи ме је опијао ритам француског језика, да сам извесне фразе научио напамет.

Око 1956. када сам имао 33 године, почео сам да записујем све што ми је пролазило кроз главу у мале свешчице које сам куповао на Булевару Сен-Мишел. И тако је почела моја књижевна авантура, у првом реду јер је мој француски био врло слаб, ни данас није савршен. Напунио сам 33 те мале свешчице, у којима, данас кад их читам видим да има маса ортографских грешака, али имао сам вољу да то превазиђем. Ако се употреби дефиниција Виктора Игоа за књижевника, ја никада не бих могао да претендујем на ту титулу, јер он је написао да књижевник мора да буде у првом реду одличан граматичар, што ја апсолутно нисам. Срећом, Ками је рекао да се може бити књижевник чак и када се не пише сасвим коректно. Тј. да постоји нека врста духа, инспирације, која чини да та техничка страна може да буде донекле запостављена. Када их напишем, ја шаљем своје текстове једној Францускињи, Мадлен Лавал, која са лупом прелази мој текст и исправља грешке које ту и тамо правим, нарочито у погледу француских препозиција.

Када сīе њочели да објављујете?

- Прве књижевне текстове објавио сам у "Нашој речи", емигрантском часопису који је излазио у Лондону. То су били "Човек из ничије земље" и "Национална робијашка служба". Објављивао сам у њему и неке сатире, које, да сам тада знао, послао бих господину Егерићу за његову Антологију, наравно, под условима да их он прими. Написао сам их на српском језику. То је било нешто пре него сам напустио Француску. Када сам стигао у Квебек, у Канаду, приметио сам да ми је лакше да пишем на француском

и тада сам превео обе те приче на француски. Мој први роман "Људи кртице" појавио се 1978. Почео сам да га пишем отприлике две године раније, под врло тешким психолошким условима, јер сам приметио да уствари не знам француски. Студирање електро-технике не захтева неко продубљено знање језика, али када сам се решио да напишем једну књигу, онда сам тек приметио у којој мери не владам француским језиком.

Мој први текст на француском језику публиковао је Клемон Маршон, књижевник о коме сам говорио на скупу у Матици српској, у организацији Југословенско-канадског друштва за културну сарадњу. То је био кратак текст о торпеду чији су парчићи били у једном квебешком музеју, оно што ме је фрапирало био је натпис испод тог парчета метала од немачког торпеда избаченог из подморнице за време II св. рата: "Ова убитачна бомба, која је ранила нашу земљу". Тај појам да је и земља нешто живо, да осећа нешто за извесне људе са којима живи као једно биће подстакло ме на текст који је објављен у новинама. То ме охрабрило на писање. Написао сам "Људе кртице". Прва верзија је била врло слаба и нико је није примио за објављивање. Интересантно је да су, пошто сам га послао и у Париз, издавачком предузећу "Галимар", два позната писца били присталице да се он објави са стилским исправкама. То су били Роже Кајао и Ремон Кено. У врло кратком раздобљу, после тога, обојица су умрли, што ме је инспирисало за једини комад који сам до сад написао, у коме кажем да ја носим пех (ако се тако каже) или несрећу онима који се залажу за моје објављивање. Комад се зове "У бунару". То је алегорична ситуација књижевника, или још боље, човека, у изгнанству, коме одједном пада на памет жеља да нешто напише и да нешто буде објављено.

Шта је уследило по објављивању романа "Људи кртице"?

-За свој први роман на француском добио сам добре критике и једну значајну награду у Квебеку. То ме је охрабрило за другу књигу. То је била збирка од четири приче- под називом који у преводу звучи врло необично, нисам сигуран колико и ваљано -"Причање старог гунђала". Та прва, насловна прича, написана је у кафкијанском стилу. Ради се о пацову који живи и господари једном земљом. Друге три приче: "Човек из ничије земље" (моја прва прича, коју сам превео са српског на француски), затим "Три сна", која је инспирисана мојим животом у Београду и у Ужицу. У првом сну се сећам моје младости и ужичког парка. У другом сну се сусрећем са мојом реалношћу, свакодневном, донекле инспирисаном епохом пред мој полазак из Југославије. У трећем сну се затвара круг на један поетичан начин, завршава се у Топчидерском парку смрћу главног јунака. Трећа је "Једна псећа прича", париска, алегорична и симболична, која се односи на тоталитаризам и на концентрационе логоре.

После тога сам издао "Седам ружа за једну пекарку", 1988. и збирку прича "Национална робијашка служба". Оно што је битно: инспирација и визија реалности кроз једну нову оптику. Тако рецимо у

"Седам ружа за једну пекарку" изнета је судбина једног емигранта. У једном тренутку човек може да има визију која може да претвара реално у фантастично и једновремено у нешто осећајно.

Често се као обележје ваше прозе уочиопрелова прудев фантасијичка...

-Мој први роман је био пласиран као фантастичан, али у предговору за српско издање, филозоф Алексеј Климов је рекао да сам ја лажни фантастични писац, јер иза моје фантастике стоји само реалност. Нешто слично се говори и за Е. А. Поа. И ја се с тим слажем. Ја сам фундаментално рационалан дух, можда баш због тога што сам студирао једну техничку науку. Једновремено сам и свестан постојања и једне нерационалне стране. Тако да моја фантастика крије иза анализу реалног. Све што сам до сада написао може да се класификује у такву фантастику. Осим аутобиографског романа "Ка другој обали", мада и у њега убацујем неке фантастичне елементе. Рецимо визију српског народа у једном чардаку који лебди и који никако не може да се одлучи да ли да иде ка небу или да сиђе на земљу. Има и других фантастичних елемената, рецимо у једној другој глави за време депортације смо неколико стотина нас избеглица, везаних ланцима, транспортовани возом од Модене до острва Липари. Ту сам развијао фантастичке теме претпостављајући да нас антички богови кажњавају зато што смо били уображени и претенциозни. Право да вам кажем једва сам чекао да завршим овај роман и да се вратим фантастици, јер пишући аутобиографски осећам потребу да поштујем оно што се стварно десило. Мој духовни, књижевни инстинкт је много слободнији када пише фантастику, без обзира што се иза ње крије нешто реално.

Узори, књижевни сродници...

-Пошто су моје књиге преведене на енглески, изашле су врло интересантне критике у Канади. У првом реду о роману "Људи кртице" у ком су неки критичари пронашли везе са Кафком и са Орвелом. Они су несумњиво утицали на мене. Ту је и Ками, његово интелектуално поштење, који је својевремено проказао совјетске концетрационе логоре. Ту је и Достојевски, кога сам чак и цитирао: "Лепота ће спасити свет". Волим Конрада, Борхеса, Поа, Хофмана.

Сада када сте се после толико времена враћили у српску књижевност, како се осећате: да ли као српски писац у егзилу или као француски, односно канадски писац српског порекла?

- Гете је још, давно, истакао да више нема националне књижевности, постоји само књижевност. Тако да, ако хоћете, географски сам канадски писац, језично сам француски писац, а по темама које ме окупирају може се рећи да сам и београдски писац.

*Разговарао
Зоран Ђерић*